

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Vanhustyön koulutusohjelma

Liisi Hietanen

KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN MERKITYS YLI 55-VUOTIAIDEN PIT-
KÄAIKAISTYÖTTÖMIEN ELÄMÄNLAADULLE

Opinnäytetyö 2015

TIIVISTELMÄ

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Vanhustyön koulutusohjelma

HIETANEN LIISI

Kuntouttavan työtoiminnan merkitys yli 55-vuotiaiden
pitkäaikaistyöttömien elämänlaadulle

Opinnäytetyö

39 sivua + 2 liitesivua

Työn ohjaaja

Lehtori Merja Nurmi

Toimeksiantaja

Kouvolan kaupunki

Lokakuu 2015

Avainsanat

Ikääntyminen, kuntouttava työtoiminta, työttömyys, elä-
mänlaatu

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on kuvata ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien kokemuksia kuntouttavan työtoiminnan merkityksiä heidän elämänlaadulle. Tarkoituksena on selvittää, ovatko kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneet yli 55-vuotiaat hyötynyt jaksoista, vaikka ne eivät ole johtaneet työllistymiseen. Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys koostuu ikääntymisen, työttömyyden, kuntouttavan työtoiminnan ja elämänlaadun käsitteistä.

Tutkimus ote on kvalitatiivinen, ja kokemuksellisen tiedon keräämiseksi käytettiin teemahaastattelua. Haastatteluun osallistui kuusi kuntouttavan työtoiminnan asiakasta Kouvolan alueella. Haastattelut toteutettiin keväällä 2015.

Tutkimuksen mukaan kuntouttava työtoiminta on monella tavoin merkityksellinen palvelu ikääntyneille pitkäaikaistyöttömille. Kuntouttavan työtoiminnan positiiviset vaikutukset näkyivät asiakkaiden parantuneena hyvinvointina. Kuntouttava työtoiminta lisäsi asiakkaiden kokemusta yhteiskunnallisesta osallisuudesta ja hyödyllisyyden tunteesta. Tärkeimpinä muutoksina esiin nousivat arjen hallinnan paraneminen ja sosiaalisten kontaktien lisääntyminen, jotka vaikuttivat koettuun hyvinvointiin ja elämänlaatuun. Kuntouttavaa työtoimintaa pidettiin hyvänä palveluna ja sen jatkuvuus koettiin erittäin tärkeänä, sillä osallistumiselle työelämään ei nähty olevan muita vaihtoehtoja.

ABSTRACT

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

University of Applied Sciences

Bachelor Of Geriatric Care

HIETANEN, LIISI

Rehabilitative work´s impact for over 55-year-old long-term unemployed people´s quality of life

Bachelor´s Thesis

39 pages + 2 pages of Appendices

Supervisor

Merja Nurmi, Lecturer

Commissioned by

Kouvola kaupunki

October 2015

Keywords

Aging, Rehabilitative Work, Unemployment, Quality of Life

The purpose of this research is to describe the experiences of impacts of the rehabilitative work program on the quality of life for the aging, long-term unemployed people. The purpose is to find out whether the participants, who were over 55 years old, benefited from the rehabilitative work experience, even though these periods have not led to employment. This study uses the concepts of aging, unemployment, rehabilitative work and quality of life to construct a pertinent theoretical framework.

In this study, a qualitative research method was used for data collection. Six theme interviews the participants concerning the work program were conducted in Kouvola during spring 2015.

According to the research, rehabilitative work is a relevant service for the older, long-term unemployed. The interviewees felt that the rehabilitative work had a positive impact on their quality of life and general well-being. The rehabilitative work increased the experience of social inclusion and a sense of purpose and usefulness. The most important changes included an improved capability to manage everyday life and increase of social contacts, which were influenced by the perceived welfare and quality of life. Rehabilitative work was considered a good service, and its continuity was seen as very important because other means to participate in the labor market were not seen as plausible by the interviewees.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO	6
2	IKÄÄNTYMINEN JA TYÖELÄMÄ	7
	2.1 Työkäiset ikääntyvät	7
	2.2 Työkyky	7
	2.2.1 Ikääntymisen aiheuttamat muutokset työkyvyssä	8
	2.2.2 Työkyvyn ylläpitäminen	10
3	ELÄMÄNLAATU JA TYÖN MERKITYS	11
	3.1 Elämänlaadun määritelmää	11
	3.2 Työn merkitys elämänlaadulle	13
	3.3 Työelämästä syrjäytyminen	13
4	TYÖTTÖMYYS	14
	4.1 Pitkäaikaistyöttömyys	14
	4.2 Työllistymisen esteet	15
	4.3 Työllistymistä edistävät palvelut ja palkkatuki	16
	4.4 Aktivointisuunnitelma	17
5	KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA	18
	5.1 Kuntouttavan työtoiminnan tarkoitus	18
	5.2 Kuntouttavan työtoiminnan järjestäminen	18
	5.3 Kuntouttavan työtoiminnan kesto ja sisältö	19
	5.4 Kuntouttava työtoiminta Kouvolan kaupungissa	20
6	AIEMMAT TUTKIMUKSET	20
7	TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄT JA TOTEUTUS	22
	7.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävät	22
	7.2 Teemahaastattelu tutkimusmenetelmänä	23
	7.3 Aineiston keruu ja analysointi	24
	7.4 Kohderyhmän kuvaus	25

8 TUTKIMUKSEN TULOKSET	26
8.1 Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus terveyteen	26
8.2 Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus työkykyyn	27
8.3 Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus arkeen, vapaa-aikaan ja taloudelliseen tilanteeseen	27
8.4 Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus alkoholin käyttöön	28
8.5 Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus sosiaalisiin suhteisiin ja itsetuntoon	29
8.6 Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus tulevaisuuden suunnitelmiin	30
8.7 Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden kokemukset työllistymisen esteistä	31
8.8 Palaute ja kehitysehdotukset kuntouttavaan työtoimintaan Kouvolan kaupungissa	32
9 YHTEENVETO TUTKIMUSTULOKSISTA	33
10 POHDINTA	34
LÄHTEET	37
LIITTEET	
Liite 1 Haastattelupyyntö	
Liite 2 Teemahaastattelurunko	

1 JOHDANTO

Työttömyysluvut kasvavat koko Suomessa. Tiedetään, että työttömyys on yksi merkittävämpiä yhteiskunnasta syrjäytymiseen johtavia tekijöitä. Pitkäaikaistyöttömyys synnyttää monia epäsuotuisia vaikutuksia henkilön hyvinvointiin. Tänä päivänä monelle yli 55-vuotiaalle työttömäksi joutuminen tarkoittaa pysyvää poistumista työmarkkinoilta. Samanaikaisesti puhutaan työurien pidentämisestä ja eläkeiän korottamisesta. Haasteena on työ- ja toimintakyvyn ylläpitäminen niin työssä jatkavien ikääntyneiden, kuin työelämän ulkopuolella olevien ikääntyneiden työttömien keskuudessa.

Ikääntyneitä pitkäaikaistyöttömiä pidetään vaikeasti työllistyvänä ryhmänä. Kuntouttava työtoiminta on yksi aktivointipolitiikan keinoista, jonka tavoitteena on lisätä pitkäaikaistyöttömän henkilön elämänhallintaa ja parantaa mahdollisuuksia työllistyä avoimille työmarkkinoille. Kuntouttavan työtoiminnan avulla pyritään myös estämään työttömyyden aiheuttamia kielteisiä vaikutuksia henkilön toimintakyvylle.

Kouvolan kaupungissa kuntouttavaa työtoimintaa on järjestetty nykyisellä mallilla kuntaliitoksen toteuduttua vuodesta 2009. Oma työni kuntouttavan työtoiminnan ohjaajana Kouvolassa herätti kiinnostuksen tutkia ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien kokemuksia kuntouttavasta työtoiminnasta, ja sen vaikutuksista elämänlaadun eri tekijöihin.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on tuoda esiin kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden kokemuksia palvelun hyödyllisyydestä ja tarkoituksenmukaisuudesta, sekä osoittaa ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien aktivoinnin kannattavuutta. Opinnäytetyön kautta Kouvolan kaupungin kuntouttavan työtoiminnan henkilökunta saa palautetta ja tietoa palveluun osallistuneiden kokemuksista. Palautetta voidaan käyttää palvelun sisältöä ja järjestämistä kehitettäessä. Tutkimusote opinnäytetyössä on laadullinen ja aineiston keräämiseksi on käytetty teemahaastattelun menetelmää kokemuksellisen tiedon saamiseksi.

2 IKÄÄNTYMINEN JA TYÖELÄMÄ

2.1 Työikäiset ikääntyvät

Elinikä on pidentynyt suomalaisilla viime vuosikymmeninä merkittävästi. Se ei kuitenkaan ole pidentänyt työelämässä vietettyjä vuosia. Yhteiskunnalle liian varhainen eläkkeelle siirtyminen ja työelämän ulkopuolella olevat työikäiset ovat todellinen haaste, sillä huoltosuhde muuttuu yhä raskaammaksi. Yhteiskunnan näkökulman lisäksi ikääntymisen ongelmat työelämässä koskettavat niin yksilöä kuin työnantajaa-kin. Pidempien työurien saavuttamiseksi on ikäsyryntää ehkäistävä, asenteita muutettava ja löydettävä keinoja työn keventämiseksi. (Ilmarinen, 2006, 18.)

Ikääntyvien työllistymisedellytysten parantamista selvittäneen komitean mukaan 45 vuotta täyttäneet henkilöt ovat ikääntyviä työntekijöitä, ja 55 vuotta täyttäneet ovat ikääntyneitä työntekijöitä. Molemmat termit ovat negatiivisista mielikuvista ja leimaamisesta huolimatta vakiintuneet suomalaisen työvoimapolitiikan sanastoon. (Patomäki 2001, 5.) Gerontologisesta näkökulmasta katsottuna tämä yli 45-vuotiaiden työntekijöiden joukko on varsin nuorta, eivätkä termit ikääntyvistä ja ikääntyneistä työntekijöistä ole sopivia kuvaamaan työikäisiä. Viime aikoina työelämän tutkijoiden ja gerontologian tutkijoiden välille on syntynyt yhteisiä intressejä muun muassa siksi, että viimeiset vuosikymmenet työelämässä vaikuttavat merkittävästi eläkeiän, eli niin sanotun kolmannen iän laatuun. (Ilmarinen 2006, 61.)

2.2 Työkyky

Hyvä työkyky kulkee ihmisen pääomana läpi koko elämänkulun. Työkyvyn rakentamiseen tarvitaan ihmisen voimavaroja. Terveys, toimintakyky, koulutus, osaaminen, arvot, asenteet, motivaatio ja työtyytyväisyys muovautuvat yksilön ja työn välisessä suhteessa. Työkykyyn vaikuttavat myös työympäristö, työyhteisö, sekä työn vaatimukset henkisellä ja ruumiillisella tasolla. On siis kyse myös yksilön ominaisuuksien sopivuudesta työyhteisön ja -ympäristön ominaisuuksiin. Tämä jatkuva prosessi voi onnistuessaan turvata yksilölle hyvän työelämän. (Heikkinen & Tuomi 2001, 174.)

Terveystilan heikkeneminen näkyy työkyvyssä jo melko varhain. Sairastavuuden tasot ovat melko korkeita, sillä 45 – 54-vuotiaista 50 % oli jokin pitkäaikainen sairaus,

vika tai vamma. 55 – 64-vuotiaista 70 % sairasti pitkäaikaisesti. Merkittävämpää kuin sairastavuus on kuitenkin sairauksien koettu haitta työnteolle. (Heikkinen & Tuomi 2001, 180.)

2.2.1 Ikääntymisen aiheuttamat muutokset työkyvyssä

Työelämän muutokset ovat tehneet työssäkäynnistä aiempaa rikkonaisempaa. Työsuhteiden määräaikaaisuudet ja projektiluonteisuus on lisääntynyt. Jatkuvat ja nopeat muutokset työn sisällössä ja ympäristössä luovat paineita työyhteisöille. Samanaikaisesti työn vaatimukset kasvavat ja työntekijöiltä vaaditaan tehokkuutta ja sopeutumista. Muutokset yksittäisen työntekijän voimavarojen kohdalla ratkaisevat kannustavatko ne jatkamaan työelämässä eläkeikään asti. (Heikkinen & Tuomi 2001, 178 - 179.)

Ihminen muuttuu ikääntyessään. Terveiden heikkeneminen näkyy työurilla jo varsin varhaisessa vaiheessa. Osallistuminen työelämään on 55 ikävuoden jälkeen heikkoa niin Suomessa kuin Euroopan unionissakin. Sairastavuuden myötä terveydelliset voimavarat heikkenevät aiheuttaen muutoksia myös työelämässä. Vaikka ihminen saisi avun sairautensa hoitoon terveydenhuollosta, ei hänen työn kuormittavuuteen tarvittavia muutoksia suunnitella ja toteuteta riittävästi. (Heikkinen & Tuomi 2001, 181.)

Fysiologisista muutoksista johtuva fyysisen toimintakyvyn heikkeneminen näkyy jo yli 55 vuotta täyttäneillä. Lihasvoiman heikkeneminen, kävelynopeuden hidastuminen, tasapainon ja puristusvoiman heikkeneminen ovat muutoksia, jotka eivät usein vielä merkitse päivittäisten toimien hankaluutta, mutta voivat vaikuttaa työntekoon. Fyysisen toimintakyvyn heikkeneminen oli huomattavampaa työttömien ja eläkkeelle jääneiden keskuudessa kuin työelämässä olevilla. (Pensola, Rinne, Kankainen & Roinne 2008, 83.)

Suoriutuminen erilaisista älyllisistä ja henkistä ponnistelua vaativista tehtävistä määrittää ihmisen psyykkistä toimintakykyä. Kognitiiviset toiminnot, kuten muisti, havaitseminen, oppiminen ja ajattelu kuuluvat psyykkiseen toimintakykyyn. Työelämässä muutokset havaintotoimintojen ja nopeuden heikkenemisessä ovat iän tuomista muutoksista merkittävimpiä. Näitä muutoksia voidaan kuitenkin työelämässä kompensoida melko helposti työn organisoinnilla ja henkilökohtaisilla apuvälineillä. Nopeuden ja tarkkuuden heikkenemisen korvaa usein ikääntyneen työntekijän kokemus ja vahva

työmotivaatio. Iän katsotaan osin myös lisäävän kognitiivisia taitoja, kuten kielenkäytön hallintaa ja viisautta monimutkaisissa ja epävarmoissa ongelmatilanteissa. Ikääntymisen voi vaikuttaa oppimisnopeuteen, mutta oppiminen itsessään ei ole iästä riippuvainen. (Ilmarinen 2006, 141 - 142.)

Ikääntymisen ja henkisen kasvun myötä monet ominaisuudet voivat vahvistua. Yleisimmin tunnettuna ominaisuutena pidetään viisautta, joka mielletään myös arkielämän älykkyydeksi. Ikääntymisen ja henkisen kasvun ominaisuuksia esitellään taulukossa 1.

Taulukko 1. Ikääntyminen ja henkinen kasvu. (Ilmarinen 2006, 143.)

strateginen ajattelu	kokonaisvaltainen hahmottaminen
terävä-älyisyys	kielenkäytön hallinta
harkitsevaisuus	korkea oppimismotivaatio
viisaus	sitoutuminen työhön
kyky pohdiskella	uskollisuus työnantajaan
kyky perustella	vähemmän poissaoloja
elämänhallinta	työkokemus

Sosiaalista toimintakykyä on tutkittu vähemmän kuin fyysistä ja psyykkistä toimintakykyä, myös sosiaalinen toimintakyky muuttuu iän myötä. Nämä muutokset liittyvät ihmisen oman itsetuntemuksen kasvuun, jonka myötä yksilö oppii tuntemaan omat rajoitukset ja mahdollisuudet, ja myös muuttamaan käyttäytymistään näiden mukaan. Työyhteisöissä toimiminen edellyttää tänä päivänä usein tiimeissä ja ryhmissä toimimista, joissa korostuu sosiaalisten taitojen merkitys. Näin ollen kyky toimia erilaisten ihmisten kanssa on yksi työkyvyn tärkeistä osatekijöistä. Terveiden, toimintakyvyn ja henkisen hyvinvoinnin uskotaan liittyvän vahvasti sosiaaliseen osallistumiseen ja ak-

tiivisuuteen. Vuorovaikutustaitoja pidetään sosiaalisen toimintakyvyn ytimenä ja perustellusti niiden oletetaan kehittyvän parempaan suuntaan iän myötä. Työelämässä kiire voi kuitenkin pilata vuorovaikutuksen. Lisäksi yksilölliset erot vuorovaikutustaidoissakin ovat huomattavia. (Ilmarinen 2006, 151 - 153.)

2.2.2 Työkyvyn ylläpitäminen

Suomessa niin sanottu työkykyä ylläpitävä toiminta (tyky-toiminta) on ollut käytössä 1990-luvun alusta alkaen. Toiminta sai alkunsa työmarkkinaosapuolten sopimuksesta, jossa katsottiin työkyvyn vaalimisen olevan välttämätöntä. Tyky-toiminta on laajentunut kattamaan yksilön työkyvyn lisäksi työympäristön ja työyhteisön kehittämisen. Tyky-toiminnan suunnittelusta ja toteutuksesta vastaa usein työterveyshuolto ja henkilöstöhallinto. (Ilmarinen 2006, 83.)

Erinomainen tai hyvä työkyky työikäisenä ennustaa myös hyvää ”eläkekykyä” ainakin viidelle ensimmäiselle eläkevuodelle. Vaikutukset kolmannen iän hyvinvoinnille ovat merkittävät. Tyky-toiminta tähtää työn laadun ja tuottavuuden parantamiseen, sekä yksilön elämänlaadun ja hyvinvoinnin turvaamiseen. Jotta voidaan turvata aktiivinen, mielekäs ja toimintakykyinen kolmas ikä, on työkykyä ylläpitävä toiminta aloitettava jo hyvissä ajoin työelämässä. (Heikkinen & Tuomi 2001, 189 - 190.)

Heikkinen ja Tuomi teoksessaan *Suomalainen elämäntyyli* esittävät työkykyä edistävissä toiminnoissa työuran viimeisenä vuosikymmenenä huomioitavaksi ainakin seuraavat kohteet (2001,191.):

- Uuden ikäjohtamismallin luominen, joka huomioi ikääntymisen vahvuudet.
- Työn säätelymahdollisuuksien parantaminen tauotuksilla ja työaikojen joustoilla.
- Ikäergonomian huomioiminen aisti- ja työasentokuormituksen korjaamiseksi.
- Työntekijän voimavarojen vahvistaminen ja terveyttä edistävien elintapojen tukeminen työyhteisön myötävaikutuksella.

- Ammattitaidon ylläpitäminen ja päivittäminen ikääntyvän tiedolliselle rakenteelle sopivin oppimismenetelmin.

3 ELÄMÄNLAATU JA TYÖN MERKITYS

3.1 Elämänlaadun määritelmää

Käsite elämänlaadusta liittyy läheisesti elintasoon, sekä hyvinvointiin ja onnellisuuteen. Näistä puhutaan yleisinä hyvinvoinnin ulottuvuuksina. Erik Allardt on pohjoismaisessa hyvinvointitutkimuksessa erotellut käsitteet kahteen luokkaan. Tässä erotelussa hyvinvointi määräytyy henkilön perustarpeiden tyydytyksestä ja onnellisuuden aste siitä, kuinka onnelliseksi henkilöt itsensä kokevat. Elintaso koostuu henkilön aineellisista resursseista, joiden kautta henkilö ohjailee elinehtojaan. Näitä tarpeita ovat mm. tulot, työllisyys ja asuminen. Elämänlaatu liittyy aineettomien tarpeiden tyydytykseen, kuten sosiaaliset ja itsensä toteuttamisen tarpeet. Käsitettä elämänlaadusta käytetäänkin usein kuvaamaan materiaalsen elintason vastakohtaa; subjektiivisesti koettuja elämyksiä ja tunteita. (Allardt 1976, 32–33.)

Allardt kiteyttää nämä neljä käsitettä nelikenttään (taulukko 2), jonka taustalla on tarvejärjestelmä: Having (elintaso) - Loving (yhteisyyssuhteet) - Being (itsensä toteuttamisen muodot).

Taulukko 2. Tarvejärjestelmän nelikenttä. (Allardt 1976, 33.)

	Hyvinvointi	Onnellisuus
Elintaso	Aineellisiin ja persoonattomiin resursseihin perustuva tarpeen tyydytys	Subjektiiiviset tunteet ja kokemukset yksilön materiallisista ja ulkoisista elinehdoista
Elämänlaatu	Ihmisten välisiin, ihmisen ja yhteiskunnan sekä ihmisen ja luonnon suhteisiin perustuva tarpeentyydytys	Subjektiiiviset tunteet ja kokemukset suhteesta ihmisiin, luontoon ja yhteiskuntaan

Niemelän hyvinvointimalli (1984) tarkastelee hyvinvointia kokemusperäisesti. Tässä mallissa elintaso liittyy vain fysiologisten tarpeiden tyydyttämiseen. Elintason ensisijaisena tehtävänä on ylläpitää terveyttä. Elämänlaatu puolestaan on henkilön itsensä ymmärrettävissä oleva tajunnallinen ja kokemuksellinen tila, joka liittyy tunne-elämän tarpeiden tyydyttymiseen. Tämä on välttämätöntä henkilön kokemalle turvallisuudelle ja onnellisuudelle. Niemelä määrittelee hyvinvoinnin elämäntavan tulokseksi. Se on jokapäiväisessä elämässä selviytymistä erinäisten säädösten määrittelemässä yhteiskunnassa. Elämäntapa on siis elämänlaatua ja elintaso yhdistävä tekijä. (Raitasalo 1995, 17 - 18.)

Elämönhallinnan käsitteen juuret löytyvät psykologiasta ja yhteiskuntatieteestä. Elämönhallinnasta käytetään myös termiä coping, joka tarkoittaa ihmisten kognitiivisia pyrkimyksiä elämän hallitsemiseen erilaisissa tilanteissa. Yhteiskuntatieteissä elämönhallinnan käsite on korvattu termeillä elintaso tai elämänlaatu. (Riihinen 1996, 16 - 18.)

Hyvinvoinnista ja sen eri osa-alueista on olemassa monia eri katsomuksia ja käsityksiä. Käsitykset määrittävät asiaa tarkastelevan henkilön sosiaalisen, yhteiskunnallisen ja tieteellisen suuntauksen mukaisesti. (Raitasalo 1995, 66.) Tässä opinnäytetyössä

elämänlaatu käsitetään henkilön kokonaisvaltaista hyvinvointia määrittävänä tekijänä, jota mitataan henkilön oman kokemuksen perusteella.

3.2 Työn merkitys elämänlaadulle

Työ on yksi tärkeimmistä edellytyksistä hyvälle elämänlaadulle ja hyvinvoinnille. Työllä on ihmiselle vahva sosiaalinen merkitys. Sen kautta ihminen liittyy osaksi yhteiskuntaa ja luo sosiaalisia suhteita. Työ antaa myös sisältöä elämään, ja se koetaan pääsääntöisesti positiivisena elämää ja arkirytmää jäsentävänä tekijänä. Työ määrittää ihmisen yhteiskunnallista ja sosiaalista asemaa sekä siihen liittyvää arvostusta. Suomalaisessa yhteiskunnassa arvostus työtä ja sen tekijöitä kohtaan on korkea. Työ muovaa ihmisen identiteettiä ja elämäntapavalintoja, sekä säätelee toimeentuloa. (Hassinen 2005, 19.)

Koska työ on ihmiselle keskeinen onnellisuuden ja hyvinvoinnin lähde, on työttömäksi joutuminen eräänlainen hyvinvointitappio. Empiiristen hyvinvointitutkimusten mukaan ihmisten onnellisuus ja tyytyväisyys elämään laskee työttömyyden seurauksena huolimatta siitä, että he saisivat käyttöönsä samat tulot kuin työssä ollessa. On havaittu, että työn menetyksellä on erittäin voimakas negatiivinen vaikutus ihmisten hyvinvointiin. (Hjerppe & Räisänen 2004, 3.)

Työttömyys alentaa hyvinvointia enemmän kuin mikään muu havaittu yksittäinen tekijä mukaan lukien avioerot ja avoliittojen purkautuminen. Useat tutkimukset osoittavat työttömien psyykkisen ja fyysisen sairastavuuden olevan korkeampaa kuin työssä käyvillä. Työttömyys voi aiheuttaa yksilötasolla huolestuneisuutta, masentuneisuutta ja itsearvostuksen menetyksiä. Myös henkilökohtaiset suhteet muihin kärsivät. Työttömillä on osoitettu olevan suurempi taipumus päihteiden käyttöön, itsemurhiin ja kuolleisuuteen. (Hjerppe & Räisänen 2004, 12–13.)

3.3 Työelämästä syrjäytyminen

Syrjäytymisestä puhuttaessa tarkoitetaan usein yksilön ja yhteiskunnan välisten siteiden heikkoutta. Näkökulma on vahvasti yhteiskunnallisesta järjestelmästä lähtevä. Yksilöä eniten yhteiskuntaan sitovana tekijänä pidetään työssäkäyntiä. (Raunio 2006, 10–11.)

Työelämästä syrjäytyminen voi ilmetä monenlaisina aineellisina, toiminnallisina tai henkisinä vaikeuksina elämässä. Se on pitkittyneiden ja kasaantuneiden vaikutusketjujen aikaansaamaa umpikujaa, jonka vuoksi oman elämän hallinta on heikentynyt. Tästä syrjäytymisen kehästä ulospääsy ei yleensä onnistu ilman erityistä tukea, eivätkä kasautuneet ongelmat ole ratkaistavissa enää yksittäisen tekijän, kuten työllistymisen avulla. Ihmisten yksilölliset tarpeet vaativat erilaisia ratkaisuja ja toimia. (Hassinen 2005, 21.)

Työttömyyden kriisinomainen luonne konkretisoituu erityyppisinä ongelmina erityisesti ikääntyvien työttömien elämänhallinnan ja hyvinvoinnin alueilla. Syrjäytymisprosessille altistavina tekijöinä pidetään ikääntymisen lisäksi matalaa koulutustasoa, sukupuolta, etnistä taustaa, vammaisuutta ja päihdeongelmia. Syrjäytyminen työmarkkinoilta aiheuttaa ajan myötä yksilön työkykyä heikentäviä rajoitteita, kuten sosiaalisen toimintakyvyn puutetta ja rapautunutta yleistä terveydentilaa. (Hietaniemi 2004, 1.)

4 TYÖTTÖMYYS

4.1 Pitkäaikaistyöttömyys

Nykyisestä lainsäädännöstä on poistunut termi ”pitkäaikaistyötön”. Seurannassa sitä käytetään kuitenkin edelleen. Työ- ja elinkeinoministeriössä sekä tilastokeskuksessa pitkäaikaistyöttömällä tarkoitetaan henkilöä, joka on yhtämittaisesti ollut 12 kuukautta tai pidemmän ajan työttömänä. Tässä opinnäytetyössä käytetään samaa pitkäaikaistyöttömän määritelmää. (Tilastokeskus 2015; Työ- ja elinkeinoministeriö 2015.)

Työ- ja elinkeinoministeriön huhtikuussa 2015 julkaiseman työllisyyskatsauksen mukaan pitkäaikaistyöttömien määrä koko maassa on jatkanut kasvuaan. Yli 55-vuotiaita työttömiä oli koko maan alueella 88 800, mikä on 7200 henkilöä enemmän kuin vuotta aikaisemmin. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvien henkilöiden määrä kasvoi myös valtakunnallisesti. (Työllisyyskatsaus huhtikuu 2015.) Ely-keskuksen huhtikuussa 2015 julkaisema työllisyyskatsaus Kaakkois-Suomesta kertoo pitkäaikaistyöttömyyden kasvaneen Kymenlaaksossa 24,7 % vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna. Ikääntyneiden työttömyys kasvoi nuorten työttömyyteen verrattuna yli puolet enemmän. Yli 50-vuotiaiden työttömyys kasvoi Kymenlaaksossa 5,1 % vuoden takai-

sesta, kun nuorten, alle 25-vuotiaiden työttömyys kasvoi 2,5 %. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden määrä Kymenlaaksossa oli 11,9 % korkeampi kuin edellisellä vuonna. (Kaakkois-Suomen työllisyyskatsaus huhtikuu 2015.)

4.2 Työllistymisen esteet

Ikääntyvän työttömän työllistymistä vaikeuttaa yleensä samanaikaisesti useampi eritekijä. Aija Patomäki on ikääntyvän työttömän työllistymisen esteitä kuvaavassa tutkimuksessaan jakanut ikääntyvien työllistymisen esteet kolmeen pääluokkaan: työttömistä yksilöistä, hyvinvointivaltiosta ja työmarkkinoista johtuviin esteisiin. (Patomäki 2001, 67 – 68.)

Yksilöistä johtuvien esteiden, kuten alhaisen koulutuksen tai heikon työmotivaation merkitys on korostunut työllistymisessä. Toisaalta on osoitettu, että edes korkeasteen koulutus, hyvä terveys ja aktiivisuus työhaussa eivät ole nostaneet yli 45-vuotiaiden työttömien työllistymistä kovin korkealle. Ikääntyneiden työttömien osallistuminen työllistymistä edistäviin palveluihin ei ole parantanut heidän pidempiaikaista työllistymistään verrattuna nuorempaan ikäluokkaan. Koulutuksen katsotaan parantavan ikääntyneen työttömän työllistymistä. Kohtuullisen vähän pohjakoulutusta vaativien palvelualan tehtävien kohdalla nuorten työllisten määrä on kuitenkin kasvanut huomattavasti enemmän kuin ikääntyneiden. Ikääntyneisiin työnhakijoihin suhtaudutaan edelleen vähintäänkin varauksellisesti. (Patomäki 2001, 68.)

Hyvinvointivaltioon liittyvät työllistymisen esteet kohdistuvat niin kutsuttuun sosiaaliturvajärjestelmän kannustinongelmaan. On esitetty, että hyvätasoinen työttömyyskorvaus yhdessä asumistuen ja muiden sosiaaliturvaetuuksien kanssa ei kannusta aktiiviseen työnhakuun tai osallistumaan työvoimapolitiittisiin palveluihin. Tutkimuksen mukaan vain harva ikääntynyt työllistyi aktivointitoimien jälkeen. Useimmiten työtön ajautui kierteeseen, jossa aktivointihankkeet ja työttömyys vuorottelivat. (Patomäki 2001, 68.)

Työmarkkinoista johtuvat esteet selitetään useimmiten ikääntyviä aiemmin työllistyneiden toimialojen taantumisella ja työpaikkojen katoamisella. Yksinomaan tämä ei kuitenkaan selitä ikääntyneiden työntekijöiden uudelleen työllistymisen vaikeutta. Myös ikääntyvän työvoiman heikko kysyntä ja työmarkkinoiden rakenne ovat yhtey-

dessä ikääntyneiden heikkoon työllistymiseen. Heikkoa kysyntää selittävät negatiiviset ikäasenteet näkyvät usein jo työpaikkailmoitusten sanamuodoissa sekä työnhakutilanteissa. (Patomäki 2001, 68 - 69.)

Työttömyys voi olla seurausta myös omasta elämäntavasta ja valinnasta. Silloin työtä ei nähdä tavoittelemisen arvoisena asiana, vaan päivittäinen toimeentulo koetaan riittävänä. Vastentahtoisesta työttömyydestä puhutaan silloin, kun työttömyyden syy on henkilön heikko psyykinen tai fyysinen toimintakyky ja mahdollisuudet osallistua työmarkkinoille ovat vähäiset. Työttömyys on vastentahtoista myös silloin, kun työllistyminen ei yrityksistä huolimatta onnistu väestöryhmiä syrjivän käytännön vuoksi. (Parpo 2007, 22–23.)

4.3 Työllistymistä edistävät palvelut ja palkkatuki

Työhallinnon monien uudistuksien myötä tukityöllistämistä koskevat termit ovat muuttuneet viime vuosina. Aiemmin tarjolla olleet työmarkkinatoimenpiteet, kuten työharjoittelu, työelämävalmennus ja työkokeilu ovat kaikki yhdistyneet työkokeiluksi. Myös valmentava ja ohjaava työvoimakoulutus muuttui työnhakuvalmennukseksi ja uravalmennukseksi. Ennen nämä toimet olivat kaikki työvoimapolitiittisia toimenpiteitä, mutta nykyisin niitä nimitetään palveluiksi. (Räisänen 2013, 3.) Muita työllistymistä edistäviä palveluita ovat työvoimakoulutus, työttömyysetuudella tuettu omaehtoinen opiskelu, maahanmuuttajan tuettu omaehtoinen opiskelu, sekä kuntouttava työtoiminta. (Työ- ja elinkeinopalvelut 2015.)

Työllistymistä edistävien palveluiden lisäksi pitkäaikaistyöttömällä henkilöllä voi olla oikeus saada palkkatukea työllistymiseen. Oikeus palkkatukeen määräytyy työttömyyden keston perusteella. Tuen määrä ja kesto ovat myös riippuvaisia työttömyyden kehosta. Palkkatukea voi saada myös pysyvän sairauden tai vamman perusteella. Palkkatuki on aina harkinnanvarainen. Se voidaan myöntää, mikäli sen katsotaan parantavan pitkäaikaistyöttömän henkilön ammatillista osaamista sekä avoimille työmarkkinoille työllistymistä. Palkkatuki maksetaan työnantajalle, ja työllistetty henkilö saa työehtosopimuksen mukaisen palkan. Palkkatukijaksoon voi sisältyä myös muita työllistymistä edistäviä palveluita, esimerkiksi työvoimakoulutusta. (Työ- ja elinkeinopalvelujen kotisivut 2015.)

4.4 Aktivointisuunnitelma

Aktivointisuunnitelman laatiminen käynnistyy viranomaisten aloitteesta. Riippuen siitä, onko asiakas työmarkkinatuen vai toimeentulotuen piirissä, prosessin käynnistää joko työ- ja elinkeinotoimisto tai kunta. Aktivointisuunnitelma tulee laatia 25 vuotta täyttäneelle työttömälle joka on 1) työttömyyden perusteella saanut työmarkkinatukea vähintään 500 päivältä, 2) saanut työttömyysturvalain mukaisen päivärahaikauden jälkeen työttömyyden perusteella työmarkkinatukea vähintään 180 päivältä tai 3) jonka pääasiallinen toimeentulo on viimeisen 12 kuukauden aikana perustunut työttömyyden johdosta maksettuun toimeentulotukeen. Alle 25-vuotiaalle työttömälle aktivointisuunnitelma tulee laatia kun asiakas on saanut 1) työttömyyden perusteella työmarkkinatukea vähintään 180 päivältä 12 kalenterikuukauden aikana, 2) joka on työttömyysturvalain mukaisen päivärahaikauden jälkeen saanut työttömyyspäivärahaa tai 3) jonka pääasiallinen toimeentulo on viimeisen neljän kuukauden aikana perustunut työttömyyden johdosta maksettuun toimeentulotukeen. (Laki kuntouttavasta työtöinnasta 2.3.2001/189.)

Ennen edellä mainittujen määräaikaisten täyttymistä voidaan työttömälle työnhakijalle järjestää kuntouttavaa työtoimintaa hänen omasta toiveestaan. Tämä edellyttää aktivointisuunnitelmaa, jossa kunta ja työhallinto kuulevat asiakasta. Mikäli kuntouttavan työtoiminnan katsotaan tukevan asiakkaan elämän hallintaa ja työllistymisedellytyksiä, voidaan yhteisesti päättää kuntouttavan työtoiminnan järjestämisestä asiakkaalle. (Lindqvist, Oksala & Pihlman 2001, 15 – 16.)

Aktivointisuunnitelma laaditaan yhdessä asiakkaan, kunnan viranomaisen ja työhallinnon asiantuntijan kesken. Aktivointisuunnitelmassa määritetään toimenpiteet asiakkaan työllistymisen edistämiseksi ja elämäntilanteen parantamiseksi sekä kirjataan keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Kuntouttavan työtoiminnan tulee sisältyä aktivointisuunnitelmaan, mikäli työhallinto arvioi, ettei asiakkaalle voida kolmen kuukauden sisällä tarjota työtä tai muita työllistymistä edistäviä palveluita. Kuntouttavan työtoiminnan lisäksi suunnitelmaan voidaan kirjata myös muita sosiaali-, terveys-, koulutus-, ja kuntoutuspalveluita, joilla pyritään parantamaan asiakkaan työelämävalmiuksia. Asiakas on velvollinen osallistumaan aktivointisuunnitelman laatimiseen, ja siinä soveltuihin palveluihin, kuten kuntouttavaan työtoimintaan, mikäli hän täyttää kun-

touuttavan työtoiminnan laissa säädetyt edellytykset. (Lindqvist ym. 2001, 17, 21 – 22, 26.)

5 KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA

5.1 Kuntouuttavan työtoiminnan tarkoitus

Laki kuntouuttavasta työtoiminnasta (189/2001) astui voimaan vuonna 2001. Lain tarkoituksena on parantaa pitkään työttömänä olleen henkilön mahdollisuuksia työllistyä avoimille työmarkkinoille, sekä edistää henkilön osallistumista koulutukseen tai työvoimapaalveluun. (Laki kuntouuttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189.)

Kuntouuttavan työtoiminnan tavoitteena on luoda pitkään työttömänä olleelle henkilölle polku takaisin työelämään. Toimintakyvyn paraneminen tai olemassa olevan toimintakyvyn ylläpitäminen ovat kuntouuttavan työtoiminnan tavoitteita. Pitkään jatkunut työttömyys voi tuoda kielteisiä vaikutuksia henkilön elämänhallintakykyyn, jota pyritään parantamaan kuntouuttavan työtoiminnan avulla. (Lindqvist ym. 2001, 13.)

Sosiaali- ja terveysministeriön kuntakartoitus työllistymistä tukevasta toiminnasta, työtoiminnasta ja työhönvalmennuksesta sosiaalihuollossa tarkastelee muun muassa kuntouuttavan työtoiminnan työllistämistä edistävän tavoitteen toteutumista. Kuntouuttavan työtoiminnan ensisijaiseksi tavoitteeksi nostettu työllistyminen avoimille työmarkkinoille toteutuu kartoituksen mukaan harvoin. Selvästi useammin palvelussa toteutuu toimintakyvyn ylläpitäminen sekä mielekkään tekemisen tarjoaminen. Ristiriita palvelulle asetettujen työllistymistavoitteiden ja niiden toteutumisen välillä on suuri. Ratkaisuksi on ehdotettu palvelun eriyttämistä toimintakykyä ylläpitävään palveluun ja työelämään suuntaavaan palveluun. Palveluiden välillä liikkuminen tulisi olla joustavaa ja yksilön ehtojen mukaista. Kartoituksessa esiin on noussut myös tarve lisätä työnantajayhteistyötä, jotta kuntouuttavasta työtoiminnasta löytyisi enemmän siirtymävaihtoehtoja eteenpäin kohti työelämää. (Klem 2013, 74.)

5.2 Kuntouuttavan työtoiminnan järjestäminen

Kunta on lain (189/2001) mukaan velvollinen järjestämään kuntouuttavaa työtoimintaa joko omana toimintanaan, tai ostopalveluna. Kuntouuttavaa työtoimintaa voidaan jär-

jestää kunnan omissa toimipisteissä, kuntayhtymällä, rekisteröidyssä yhdistyksessä, rekisteröidyssä säätiössä, valtion virastossa, tai rekisteröidyssä uskonnollisessa yhdysskunnassa. Toiminnan toteuttaminen muussa kuin kunnan toimipisteessä edellyttää kirjallisen sopimuksen tekemistä kuntouttavaa työtoimintaa järjestävän toimijan kanssa. Kunta vastaa toiminnan lain mukaisuudesta ja on velvollinen ilmoittamaan työvoimahallinnolle tiedot toiminnan aloittaneista henkilöistä ja työtoimintapaikoista. (Lindqvist ym. 2001, 46.)

5.3 Kuntouttavan työtoiminnan kesto ja sisältö

Kuntouttavaa työtoimintaa järjestetään 3 - 24 kuukauden jaksoissa kerrallaan. Jakson aikana henkilön tulee osallistua kuntouttavaan työtoimintaa vähintään yhtenä ja enintään neljänä päivänä viikossa. Kuntouttavan työtoiminnan tulee kestää vähintään neljä tuntia yhden päivän aikana. 12 kuukauden aikana henkilö voi osallistua kuntouttavaan työtoimintaan enintään 230 päivänä. Laki muutoksen myötä 1.7.2015 alkaen kuntouttavan työtoiminnan enimmäispäivien määrä viikossa on neljä päivää, kun aiemmin toimintaan on voinut osallistua viitenä päivänä viikossa. Kuntouttavasta työtoiminnasta maksetaan osallistujalle yhdeksän euron suuruinen kulukorvaus työtoimintapäiviltä. Tämän lisäksi osallistuja voi saada jakson aikana matkakorvausta halvimman matkustavan mukaisesti. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189.)

Kuntouttavan työtoiminnan tulee olla henkilön työ- ja toimintakyvyn sekä osaamisen mukaista. Toiminnan sisältö ja työtehtävät voidaan räätälöidä yksilökohtaisesti työtoiminnan ohjaajan asiantuntemusta käyttäen. Toiminnan tulee tukea henkilön elämänhallintaa ja luoda edellytyksiä jatkossa työllistymiselle tai muihin työllistymistä edistäviin palveluihin osallistumiseen. Kuntouttavan työtoiminnan tulee olla mielekästä, riittävän vaativaa ja tavoitteellista, jotta lain tarkoitus toteutuu. Kuntouttavan työtoiminnan sisällössä voi olla suuria eroja, sillä osallistuvien henkilöiden toimintakyky vaihtelee paljon. Toisille kuntouttava työtoiminta on lähellä normaalia työtä, toisille se voi olla ohjattuun toimintaan ja työelämän sääntöihin oppimista ja säännöllisen päivärhythmin hakemista. (Lindqvist ym. 2001, 47 – 48.)

5.4 Kuntouttava työtoiminta Kouvolan kaupungissa

Kouvolan kaupungin organisaatiossa kuntouttava työtoiminta kuuluu aikuisväestön palveluketjuun, työllistymisen edistämisen yksikköön. Kuntouttavan työtoiminnan ohjaajia on yhteensä yhdeksän. Ohjaajista kaksi toteuttaa ryhmämuotoista kuntouttavaa työtoimintaa. (Kouvolan kuntouttava työtoiminta 2015.)

Ohjaajat vastaavat kuntouttavan työtoiminnan käynnistämisestä asiakkaalle aktivointisuunnitelman mukaisesti. Asiakkaalle etsitään alkuhaastattelun jälkeen hänen työkykyään ja mielenkiinnon kohteitaan vastaava työtoimintapaikka, jonka kanssa neuvotellaan työtoiminnan aloittamisesta. Kuntouttavan työtoiminnan ohjaaja vastaa sopimusten ja viranhaltijapäätösten tekemisestä. Ohjaaja toimii työtoimintajakson aikana asiakkaan sekä työtoimintapaikan tukena kaikissa työtoimintaa koskevissa asioissa ja seuraa asiakkaalle asetettujen tavoitteiden toteutumista. Kuntouttavan työtoiminnan ohjaaja on tiiviisti yhteydessä työhallinnon asiantuntijan, sekä sosiaalitoimen kanssa kuntouttavan työtoiminnan etenemisestä. Verkostoyhteistyötä tehdään myös asiakkaan kuntoutumiseen osallistuvien muiden tahojen kanssa, kuten esimerkiksi A-klinikan tai psykiatrian poliklinikan kanssa. (Kouvolan kuntouttava työtoiminta 2015.)

Kouvolan kaupungissa on alkanut maaliskuussa 2015 ryhmämuotoinen kuntouttava työtoiminta. Startti-ryhmä on tarkoitettu työllistymistä edistävien palveluiden matalan kynnyksen vaihtoehdoksi pitkäaikaistyöttömille. Startti-ryhmä kokoontuu kerran viikossa, neljän tunnin ajan ja sen kesto on kolme kuukautta. Ryhmän tarkoituksena on vahvistaa henkilön arjen hallintaa ja tukea kokonaisvaltaista hyvinvointia. Yksi ryhmän tavoitteista on löytää jokaiselle asiakkaalle jatkopolku joko kohti työelämää eritukitoimien avulla tai vaihtoehtoisesti tarvittaviin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin esimerkiksi eläkeselvittelyjä varten. (Kouvolan kuntouttava työtoiminta 2015.)

6 AIEMMAT TUTKIMUKSET

Työttömyyden on osoitettu vaikuttavan kielteisesti henkilön hyvinvointiin ja elämänlaatuun. Ikääntyvien työkäisten kohdalla toimintakyvyn ylläpitäminen on tärkeää niin yksilön kuin yhteiskunnankin näkökulmasta. Ikääntyvien työhalukkuuden, sekä eläköityvien täysipainoisen ja itsenäisen elämän kannalta työssä selviytymiseen tukevat toimenpiteet ovat tärkeitä. (Pensola, Rinne, Kankainen & Roine 2008, 15.) Kuntoutta-

van työtoiminnan yhtenä tavoitteena on parantaa henkilön elämönhallintakykyä ja auttaa toimintakyvyn palauttamisessa. Nostan esiin kaksi aihetta käsittelevää tutkimusta, jotka kuvaavat yli 55 -vuotiaiden terveyttä, sekä työ- ja toimintakykyä ja kuntouttavan työtoiminnan vaikuttavuutta.

Kuntoutussäätiön tutkimuksessa kuvataan 55 - 69-vuotiaiden terveyttä, toimintakyvyn eri osa-alueita ja työkykyä, sekä näiden osa-alueiden yhteyttä kuntoutustarpeeseen ja elämänlaatuun. Tutkimuksen mukaan ikääntyvien työikäisten fyysinen terveys, fyysinen ja kognitiivinen toimintakyky, aistitoiminnot ja työkyky heikkenivät ikäryhmittäin. Toiminta- ja työkyvyn rajoittuminen liittyivät tehdyn työn raskauteen sekä terveyskäyttäytymiseen. Lihavuudella, liikunnan riittämättömällä harrastamisella, humalahuokuisella juomisella ja unihäiriöillä oli yhteys toiminta- ja työkyvyn heikkenemiseen. Toimintakyvyn rajoittumisella todettiin olevan yhteys koettuun elämänlaatuun. (Pensola ym. 2008.)

Työttömien keskuudessa terveydentila oli heikompi kuin työllisillä. Ikääntyneillä työttömillä oli työllisiä enemmän korkeaa verenpainetta, sydän- ja verisuonitauteja, selkäsairauksia sekä mahalaukun haavoja. Myös muistiin liittyviä ongelmia oli työttömillä enemmän kuin työllisillä. Sosiaalisessa toimintakyvyssä ei ollut ongelmia työssäkäyvillä, kun taas työttömien keskuudessa useammalla kuin joka kymmenennellä oli vaikeuksia kommunikoinnissa tai asioimisessa. Erityisesti työttömien keskuudessa rajoitteet liikkumiskyvyssä, sosiaalisessa toimintakyvyssä ja itsestä huolehtimisessa olivat yhteydessä elämänlaatuun. (Pensola ym. 2008, 57, 93, 96, 232.)

Terveyden ja toimintakyvyn ylläpitämiseen tähtäävät toimenpiteet ovat tärkeitä työssä selviytymisen tukemiseksi ja ikääntyneiden työhalukkuuden lisäämiseksi. Ne ovat tärkeitä myös eläköityvien henkilöiden täyspainoisen ja itsenäisen elämän kannalta. Myös työvoiman ulkopuolella olevien henkilöiden riittävän toimintakyvyn säilyminen mahdollisimman pitkään on tärkeää sekä yksilön, heidän läheisten ja kansantalouden kannalta. (Pensola ym. 2008, 15.)

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos on tutkinut kuntouttavan työtoiminnan vaikutusta ja seurauksia pitkäaikaistyöttömien tilanteeseen Espoon, Vantaan ja Helsingin alueella. Tutkimuksen mukaan vain harva kuntouttavan työtoiminnan asiakas työllistyy avoimille työmarkkinoille jakson jälkeen. Kuntouttava työtoiminta oli kuitenkin kokemus-

ten perusteella tuonut pitkäaikaistyöttömien elämään päivärytmiä ja arjen hallintaa. Parhaana asiana koettiin säännöllisyys ja rutiinien vakiintuminen. Kuntouttavassa työtoiminnassa oli positiivista myös sosiaaliset kontaktit ja itse työn tekeminen, joka johti hyödyllisyyden tunteen lisääntymiseen. Kuntouttavan työtoiminnan koettiin tuovan tasapainoa elämään. Jaksolta koettu tärkein hyöty oli työ- ja toimintakyvyn paraneminen. Tutkimukseen vastanneiden asiakkaiden ikä vaikutti heidän halukkuuteensa palata työelämään. Yli 55-vuotiaista kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista työelämään halusi palata kolmannes, kun alle 25 vuotiaista 60 % toivoi paluuta työelämään. Ikä vaikutti myös opiskeluhalukkuuteen. Useimmiten jatkona kuntouttavan työtoiminnan jaksolle oli kuitenkin paluu työttömäksi työnhakijaksi, uusi kuntouttavan työtoiminnan jakso tai muu hoito-, kuntoutus, tai vastaava palvelu. (Karjalainen & Karjalainen 2010, 3 - 4, 58 - 61.)

7 TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄT JA TOTEUTUS

7.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävät

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) velvoittaa kunnan aktivoimaan pitkäaikaistyöttömiä. Aktivoinnin tarkoituksena on parantaa pitkään työttömänä olleen henkilön työllistymismahdollisuuksia ja edistää osallistumismahdollisuuksia koulutukseen tai työvoimapalveluun. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189.) Pitkäaikaistyöttömällä tarkoitetaan tässä työssä henkilöä, joka on yhtämittaisesti ollut työttömänä 12 kuukautta tai sitä pidemmän ajan.

Kuntouttavan työtoiminnan ensisijainen tarkoitus on edistää pitkäaikaistyöttömän henkilön työllistymistä. Ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien työllistyminen kuntouttavan työtoiminnan avulla on kuitenkin heikkoa. Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteena on myös pitkäaikaistyöttömyyden kielteisten vaikutusten ehkäiseminen, sekä elämänhallinnan parantaminen.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää

1) onko kuntouttava työtoiminta parantanut ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien elämänlaatua.

2) millaisia kokemuksia ikääntyneillä pitkäaikaistyöttömillä on kuntouttavasta työtoiminnasta Kouvolassa.

Tarkoituksena on selvittää, onko kuntouttavan työtoiminnan hyöty yksilön ja yhteiskunnan kannalta merkittävä, vaikei se johtaisi työllistymiseen. Tutkimuksessa haluttiin selvittää erityisesti ikääntymisen tuomia vaikutuksia työllistymisen näkökulmaan sekä elämänlaatuun myös myöhemmässä vaiheessa. Tavoitteena on hyödyntää kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneiden ikääntyvien kokemuksia kehitettäessä palvelun sisältöä ja toteutusta Kouvolan kaupungissa.

7.2 Teemahaastattelu tutkimusmenetelmänä

Teemahaastattelu eroaa sekä lomake- että avoimesta haastattelusta. Teemahaastattelussa aihepiirit ovat kaikille samat, mutta kysymysten muotoilu tai järjestys voi vaihdella haastatteluissa. Teemahaastattelulla pyritään keräämään kokemuksellista tietoa jostakin haastateltavia yhdistävästä tilanteesta. Haastateltavien henkilöiden oma tuntemus korostuu teemahaastattelua käytettäessä, jolloin voidaan tutkia kaikkia yksilön ajatuksia ja uskomuksia aiheista. Teemahaastattelu korostaa tulkintojen ja merkitysten keskeisyyttä. Vuorovaikutus ja kielellisyys ovat tärkeässä roolissa teemahaastattelua tehtäessä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48.)

Tässä opinnäytetyössä tutkimusote oli kvalitatiivinen eli laadullinen. Tarkoituksena oli tuottaa mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva tutkittavasta ja hänen elämästä. Teemahaastattelun, havainnoinnin ja tekstien analysoinnin avulla tutkittavien henkilöiden omat kokemukset ja näkemykset pääsivät parhaiten esille.

Haastattelun teemat valikoituivat opinnäytetyön teoreettisen viitekehyksen pohjalta. Työttömyyden kielteiset vaikutukset, sekä ikääntymisen tuomat haasteet työllistymiselle nostivat esiin teemoja haastattelun pohjaksi. Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus henkilöiden elämänlaatuun ja hyvinvointiin on nähtävissä arkisessa työssä. Kuntouttavan työtoiminnan kautta avoimille työmarkkinoille työllistyy vain harva ikääntynyt pitkäaikaistyötön. Kuitenkin kuntouttava työtoiminta vaikuttaa monella muulla tavoin henkilön arkeen ja elämään.

7.3 Aineiston keruu ja analysointi

Tutkimushaastattelut toteutuivat maalis- ja huhtikuussa 2015. Haastateltavan henkilön toiveen mukaan haastattelupaikkana oli joko henkilön oma työtoimintapaikka tai työvoiman palvelukeskuksen toimisto. Haastattelujen kesto vaihteli yhden ja kahden tunnin välillä. Asiakkaat osallistuivat haastatteluihin anonyymeinä henkilöinä, eikä tutkimusaineisto sisältänyt tunnistetietoja. Haastattelut nauhoitettiin ja tallennettu aineisto litteroitiin. Tämän jälkeen aineisto ryhmiteltiin haastattelun pohjana käytettyjen teemojen mukaan yhdeksään eri osa-alueeseen. Teeman yksi, taustatiedot ovat tarkemmin avattu kohderyhmän kuvauksessa. Muut teemat käsitellään tutkimustuloksissa.

- 1) Teema käsitteli taustatietoja, kuten henkilön ikää, koulutustaustaa, työttömyyden kestoja, sekä kuntouttavan työtoiminnan kestoja, työaikaa ja työpaikkaa.
- 2) Teeman kysymykset liittyivät koettuun fyysiseen ja psyykkiseen terveydentilaan.
- 3) Teema käsitteli kuntouttavan työtoiminnan vaikutusta työkykyyn. Lisäksi kysyttiin kokemuksia iän tuomista muutoksista työkykyyn.
- 4) Teema käsitteli arkea, vapaa-aikaa ja taloudellista tilannetta.
- 5) Teeman aiheena oli päihteiden käyttö, joista esiin nousi ainoastaan alkoholin käyttö.
- 6) Teemassa käsiteltiin sosiaalisia suhteita ja itsetuntoa.
- 7) Teema käsitteli tulevaisuuden suunnitelmia.
- 8) Teeman aiheena olivat työllistymismahdollisuudet ja työllistymisen esteet.
- 9) Lopuksi pyydettiin antamaan palautetta ja esittämään ehdotuksia kuntouttavan työtoiminnan kehittämisen suhteen.

Kaikkien teemojen kysymyksillä pyrittiin saamaan selville asiakkaiden kokemuksia kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksesta hyvinvointia ja elämänlaatua määritteleviin aiheisiin.

7.4 Kohderyhmän kuvaus

Tutkimuksen kohderyhmänä olivat Kouvolan kaupungissa kuntouttavaan työtoimintaan maaliskuussa 2015 osallistuvat 55 - 65-vuotiaat henkilöt. Yhteensä kuntouttavaan työtoimintaan osallistui maaliskuun 2015 aikana 212 henkilöä. Heistä noin 15 % oli 55 vuotta täyttäneitä. Heidän joukosta valittiin työtoiminnan ohjaajien avulla kuusi asiakasta: kolme mies- ja kolme naishenkilöä, joiden uskottiin olevan valmiita kertomaan kokemuksistaan kuntouttavasta työtoiminnasta. Työelämän edustajan toiveesta valinnan ulkopuolelle jätettiin henkilöt, jotka ovat omia asiakkaitani. Haastatteluun valikoituneilta henkilöiltä pyydettiin kirjallisesti lupaa haastatteluun. Osallistuminen oli vapaaehtoista.

Haastatteluihin valikoituneiden henkilöiden ikä vaihteli 55 - 60 ikävuoden välillä. Kohderyhmän henkilöillä ei ollut ammatillista koulutusta, vaan he olivat suorittaneet ainoastaan kansa- tai peruskoulun. Haastateltavista kaikki yhtä lukuun ottamatta olivat ennen kuntouttavan työtoiminnan aloittamista olleet työttöminä useita vuosia. Yksi haastateltavista oli hieman ennen kuntouttavaa työtoimintaa ollut palkkatuetussa työssä puolen vuoden ajan, joka ei johtanut työllistymiseen avoimille työmarkkinoille.

Haastatteluihin osallistuneilla henkilöillä kuntouttavan työtoiminnan kesto vaihteli puolen vuoden ja kuuden vuoden välillä. Keskimäärin kuntouttava työtoiminta oli kestänyt kolme vuotta. Haastateltavat osallistuivat kuntouttavaan työtoimintaa kolmesta viiteen päivään viikossa. Työtoimintapäivän kesto oli haastateltavilla neljä tuntia päivässä lukuun ottamatta yhtä henkilöä, jonka työtoimintapäivän kesto oli kuusi tuntia. Haastateltavien työtoimintapaikat olivat joko kaupungin omissa toimipisteissä, valtion laitoksissa, yhdistyksissä tai seurakuntayhtymällä. Työtehtävinä haastateltavilla oli keittiö- ja siistimistehtäviä, kiinteistöhuollon tehtäviä, ulkotöitä, ompelu- ja käsitöitä sekä metalli- ja puupuolen tehtäviä.

8 TUTKIMUKSEN TULOKSET

8.1 Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus terveyteen

Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus fyysiseen terveyteen koettiin positiivisena haastateltavien kesken. Kuntouttava työtoiminta oli kaikilla haastateltavilla lisännyt päivittäistä aktiivisuutta, vaikka kaikkien työtehtävät eivät olleet fyysisesti kuormittavia. Osalla kuntouttava työtoiminta oli pitänyt yllä sen hetkistä fyysistä kuntoa ja terveydentilaa. Osa haastateltavista koki kuntouttavan työtoiminnan parantaneen heidän kuntoaan. Monelle kuntouttavaan työtoimintaan lähteminen tarkoitti työmatkan pyöräilyä tai kävelyä, jolloin liikunnan osuus lisääntyi jakson aikana. Eräs haastateltavista kuvasi kuntouttavan työtoiminnan vaikutusta terveyteen näin:

”Kyl se melkee kuitenkin on niin ku mä oon tässä kutyssa, ni tää pistää liikkun enemmän. Joskus ennen saatto olla, et mä en oikeen lähteny kotoa mihinkään, mut täs kun on niin saattaa lähtee samoilla” bensoilla”, tarkoitan siis energialla käymää kaupassakin ja muuta.”

Kuntouttava työtoiminta oli vaikuttanut joidenkin haastateltavien sairauksien tasapainoon myönteisesti. Säännöllinen päivärytmi oli aikaansaanut myös lääkkeiden säännöllisen ottamisen sekä motivoinut sairauksien hoitoon ja esimerkiksi korkean verenpaineen säännöllisempään seurantaan. Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastateltavat olivat käyneet ennen kuntouttavan työtoiminnan alkua, tai sen aikana terveystarkastuksessa joko työvoimanpalvelukeskuksen kautta, tai muulla taholla.

Kaikki haastateltavat kokivat kuntouttavan työtoiminnan jakson merkinneen myönteistä muutosta psyykkiseen terveyteen ja mielialaan. Pitkä työttömyysjakso ja kotona oleminen olivat aiheuttaneet osalle haastateltavista ahdistusta ja masentuneisuutta. Hyödyttömyyden tunne painoi mielialaa entistä alemmas. Kontaktien puuttuminen lisäsi yksinäisyyden ja syrjäytymisen kokemusta. Kotoa kuntouttavaan työtoimintaan lähteminen tuntui osalle haastateltavista nousseen suureksi kynnykseksi. Haastateltavat kuvasivat kokemuksiaan seuraavasti:

”Oli ihan kauheeta ku mie vartuin sitä päivää ku mun piti aloittaa. Siis miehän pelkäsin vierait ihmisiä, enhän mie uskaltanu käyä kaupassakaan yksinää. Sinne (kutypaik-

kaan) ku mie ensimmäisii päivii menin ni kyl mie kävelin sillee näin (laput silmillä) ja hyvät et mie moi sanoin. En uskaltanu puhuu kenenkään kans, en uskaltanu mennä syömään, kahvitkin hain omalle työpisteelle. Mut siit se pikkuhiljaa läks. ”

”Onhan tää kato hyvä paikka, ku eihän siel kotoon oo mitää tekemistä, mitäs siel sit norkoilee, kivempi ku on jotaa puuhaa. Saa lähteä ja tulla kotia takas.”

8.2 Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus työkykyyn

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että kuntouttava työtoiminta on vaikuttanut työkykyyn parantavasti tai vähintään pitänyt yllä olemassa olevaa työkykyä. Säännöllinen elämänrytmi ja mielialan kohentuminen kuntouttavan työtoiminnan myötä vaikuttivat eniten kokemukseen työkyvyn paranemisesta. Työkyky oli osalla haastateltavista heikentynyt työttömyysjakson aikana, osalla jo aiemmassa työsuhteessa ennen työttömyyttä. Haastateltavat kokivat, että jakson aikana parantuneen työkyvyn myötä olisi huomattavasti helpompaa siirtyä työelämään, kuin suoraan työttömyydestä. Kuntouttavan työtoiminnan katsottiin myös antavan itselle tietoa omista työrajoitteista ja jaksamisesta. Monelle haastateltavista kuntouttava työtoiminta oli osoittanut, että täyden työajan tekeminen ei tulisi enää kyseeseen omien rajoitteiden vuoksi. Varsinaista ikääntymisen aiheuttamaa työkyvyn heikkenemistä koettiin olevan melko vähän tai ei olleenkaan:

”On se muuttunu kotoon olemiseen verrattuna, totta kai. Pysyy jätkä vähän kondikses- sa ku jotaa tekee”.

”Tää on hyvä systeemi meikäläiselle, kun ei tarvi tehdä ku se neljä tuntii. Kaheksan tuntii olis meikäläiselle kyllä aika kova matsi, sitä ei kauaa jaksais, siitäkin on koke- musta. Mut ihan ei kotiinkaa viiti jäähä, täs pääsee vähä ihmisten ilmoille vaikkei täst juurikaan mitää tienaa. Kyl tää pitää kunnossa sen verta mitä kunto on.”

8.3 Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus arkeen, vapaa-aikaan ja taloudelliseen tilanteeseen

Haastatteluista kävi ilmi, että kuntouttavaan työtoimintaan lähteminen on selvästi rytmittänyt arkea ja tuonut sisältöä päiviin. Osalla haastateltavista oli aiemmin ollut ongelmia päivärytmin pitämisen kanssa. Kuntouttava työtoiminta oli vaikuttanut heihin

niin, että tuli mentyä ajoissa nukkumaan ja herättyä virkeämpänä. He kokivat myös tärkeäksi sen, että on järkevä syy nousta ylös aamuisin:

*”On se ihan erilaista, et mie tunnen saavani jotain aikaseks kun mie olen tuolla töissä. Ja aiemminhan mie nukuin aina aamusta iltaan ja miten sattuu, nyt on rytmi kohil-
laan.”*

Vapaa-ajan viettoon kuntouttava työtoiminta oli vaikuttanut osalla haastateltavista jonkin verran. He kokivat, että tulee tehtyä enemmän asioita kotonakin, kun on osan päivästä muualla. Yksi haastateltavista oli löytänyt työtoiminnan kautta kipinän liikuntaharrastuksen aloittamiseen. Myös ravitsemus oli parantunut monella. Säännöllinen arkirytmisi oli tuonut säännöllisyyttä myös ruokailuun, ja kuntouttavan työtoiminnan katsottiin antavan voimia myös huolehtia paremmin itsestä. Eräs haastateltavista kuvasi asiaa näin:

”Koti oli kun kaatopaikka, en mie jaksanu mitään tehdä. Ainut mitä mie jaksoin tehdä oli kattoo telkkarii ja kutoa sukkaa. Oonhan mie edelleen välillä masentunu. On aikoja kun ei huvittais nousta sieltä sängystä ylös. Sen takia on hyvä kun mul on nyt toi kuntouttava työtoiminta, et min täytyy nousta ylös ja lähtee töihin. Se pitää jotain rotia siinä sitte, et on se syy lähtee.”

Kuntouttavan työtoiminnan ei koettu tuovan merkittävää taloudellista hyötyä. Yhdeksän euron kulukorvaukset työtoimintapäivistä koettiin kuitenkin tärkeänä lisänä muuten pienissä kuukausituloissa. Kuntouttavan työtoiminnan merkitys taloudelliseen tilanteeseen näkyi enimmäkseen talouden tasapainona, jonka moni oli saavuttanut säännöllisen elämänrytmin kautta.

8.4 Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus alkoholin käyttöön

Puolet haastateltavista kokivat, ettei kuntouttava työtoiminta ole vaikuttanut millään tavalla heidän alkoholin käyttöönsä. Heillä alkoholin käyttö oli vähäistä tai sitä ei ollut ollenkaan. Puolella haastateltavista alkoholinkäyttö oli aiemmin ollut runsasta, mutta kuntouttava työtoiminta oli saanut aikaan myönteisen muutoksen asiassa alkoholin käytön vähennyttä. Kaikki alkoholiongelmista aiemmin kärsineet haastateltavat olivat mieshenkilöitä. Yksi haastateltavista mieshenkilöistä koki, että kotiin jääminen ai-

heuttaisi alkoholin käytön lisääntymisen välittömästi. Näin mieshenkilöt kuvasivat alkoholiongelmaansa:

”No kyl mie oon aina sitä (alkoholia) osannut ottaa, mutta eihän sitä työssä ollessa tarvinu viljellä muuta ku vapaa-aikana. Sit työttömänä se meinas vähä karkaa lapa-sesta niin sanotusti. Rahat meni kyl siihen. Nyt taas kun on täällä (kuntouttavassa työtoiminnassa) ni ei tarvi ottaa, se viinan viljely oli aika yksinkertasta lopettaa”.

”On se vähentyny, en muista milloin, ehkä joskus vuos sitte oon ottanu. Se on vähä sellast tuurijuomist joskus ollu, kesää kohti ku mennään ni voi mennä pari viikkookin juoden”.

”Oon mie joskus ottanu viikon päivätkin, sillai menny tissutellessa. Joskus työttö-myysaikana sattu menemään enemmänkin. Se oli ennemminkin jotenkin niin, että jos ei ollu mitään muuta niin aatteli et vois sit täs tissutella.”

8.5 Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus sosiaalisiin suhteisiin ja itsetuntoon

Työtoimintapaikan mukana tuomat sosiaaliset suhteet olivat kaikille haastateltaville tärkeä asia. Työyhteisöön kiinnittyminen ja oman osallisuuden kasvaminen koettiin merkittävänä asiana. Erityisesti niillä haastateltavista, jotka asuivat yksin, oli sosiaalisia kontakteja vain vähän työtoiminnan ulkopuolella. Kokemukset siitä, että saa tehdä jotakin merkittävää ja olla hyödyksi, olivat vaikuttaneet itsetuntoa kohottavasti ja lisännyt tarpeellisuuden tunnetta. Haastateltavien lähipiirit olivat suhtautuneet myönteisesti kuntouttavaan työtoimintaan osallistumiseen. Toimintaan osallistumisen koettiin lähipiirin mielestä olevan parempi vaihtoehto kuin kotona olemisen. Toisaalta eräs haastateltava kertoi ystäväpiirin pitäneen häntä hölmönä, hänen kertoessaan olevansa kuntouttavassa työtoiminnassa. Suhtautuminen oli kuitenkin muuttunut ajan mittaan. Haastateltavat kuvaavat omia kokemuksiaan kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista sosiaalisiin suhteisiin ja itsetuntoon seuraavasti:

”Mulle henkilökohtaisesti tää vaikuttaa hirveen paljon ku mä oon ollu vähä sellanen ihmisarika ja vähä semmonen eristäytyny. Mut sitte ku huomaa et ihmiset täällä on ihan okei, et ne onkii ihan tavallisia ihmisiä, ni sitte musta tulee ittestäki iloinen. Ai-

emmassa työssä en saanu kiitosta oikeestaan koskaan, täällä aika usein sanotaa et sä oot tosi tärkeä tässä näin. Se tekee hirveen mannaa niinku täällä näin (sydämässä).”

”Erittäin kovasti on vaikuttanu kyllä. Kun mie vertaan itteäni siihen ihmiseen joka sinne silloin muutama vuosi takaperin meni, ni ihan eri ihminen. Mie menen sinne ku kotiini, mie voin jutella siel kaikkien kans. Minuthan tunnetaan erityisesti siitä et mie nauran kovasti, mie en koskaan pysty ole missään piilossa ku min nauru raikaa joka puolella.”

”Kun on oppinu jotaa, ni huomaa että sitähän osaa ja on hyödyks. Kokee itensä tarpeelliseksi, tulee hyvä fiilis.”

8.6 Kuntouttavan työtoiminnan vaikutus tulevaisuuden suunnitelmiin

Kysymyksiin tulevaisuuden suunnitelmista monella oli hankaluuksia vastata. Kuntouttavan työtoiminnan vaikutusta tulevaisuuden suunnitelmiin ei nähty kovin merkittävänä. Toisaalta kuntouttava työtoiminta oli monelle osoittanut omat työkyvyn rajat ja siten vaikuttanut esimerkiksi työllistymisen tavoittelemiseen. Haastatteluissa nousi esiin toiveita eläkkeelle pääsystä ja mahdollisuudesta jatkaa kuntouttavaa työtoimintaa mahdollisimman pitkään samassa tutussa paikassa. Osa haastateltavista toivoi työllistyvänsä palkkatuen turvin tehtäviin, jotka kuntouttavan työtoiminnan kautta ovat joutuneet tutuiksi.

Kaikki haastateltavat ilmaisivat olevansa tyytyväisiä elämäänsä tällä hetkellä. Pitkään jatkunut työttömyys ja sen kielteiset vaikutukset olivat kuitenkin vaikuttaneet haastateltavien suunnitelmiin ja tavoitteisiin elämässä. Työttömyyden vaikutuksiin oli ikään kuin totuttu eikä sen koettu vaikuttavat tyytyväisyyteen elämässä. Kuntouttavan työtoiminnan kautta saadut positiiviset kokemukset puolestaan lisäsivät haastateltavien tyytyväisyyttä tämän hetkiseen elämäntilanteeseen:

”Kun ei tarte junnata ihan paikallaan, et ajatukset pysyy niinku virkeempinä, niin voi ajatella et oisko vielä jotain tulevaisuuden näkymiä täällä. Sillä tavalla se vaikuttaa. Koska kun mieli on vireempi ni on kaikki paremmin.”

”Toivon et saan olla täällä eläkeikään asti, ja että elän vanhaks ja terveenä ja saan nähä lapsenlapset ku ne menee naimisiin ja tekee uusia lapsia. Ja tämmöstä, ja että lanka riittää käsitöihin”.

”Tietysti toivon että sais töitä vielä vähäks aikaa, tai pääsis eläkkeelle. Niinku tota sil-lai tuntuu välillä et on tullu niinku vahittavaks.”

”No kun ei ole mitään tulevaisuuden suunnitelmii, ainakaa mitää isompää. Aiemmin ku ois hoksannu, ois lähteny johonkii vähän isompaan kaupunkiin työn perässä, mut se on jo menny, en mie täs iässä mitää töitä enää saa”.

”Ei suurempia suunnitelmia, kuhan nyt tässä palloilee sen aikaa kun tulee tiettyyn ikään.”

8.7 Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden kokemukset työllistymisen esteistä

Haastateltavista kaikki pitivät yli 55 vuoden ikää jonkinlaisena työllistymisen esteenä. Yleinen mielipide oli, että työnhakutilanteessa nuorempia hakijoita suositaan. Toiseksi eniten työllistymistä koettiin hankaloittavan koulutuksen puutteen. Kaikilla haastateltavilla koulutuksena oli kansakoulu tai peruskoulu. Osa haastateltavista koki terveysrajoitteiden hankaloittavan työllistymistä, sillä työn vaatimukset esimerkiksi siivoustyössä ovat koventuneet viime vuosina. Haastateltavat olivat epävarmoja omasta työkyvystään ja jaksamisestaan. Muita haastattelussa esiin nousseita työllistymisen esteitä olivat ajokortin ja auton puuttuminen sekä yleisesti huono työllisyystilanne alueella. Haastateltavat kertoivat työllistymisen esteistä omalla kohdallaan seuraavasti:

”Suomihan on täys työttömii ihmisii ja mie olen tällänen vanha raakki jo. Ei ole min-käänlaista koulutusta. Sellasesta työstä mihin voisin päästä, saisin sellasta palkkaa, et se olis ihan plus miinus nolla sitten.”

”Kyllä se ikä tulee vastaan. Ne ottaa sellasen jolla on enemmän työvuosia jäljellä. Kyllähän täällä ois töihin menijöitä, mut ei oo työpaikkoja.”

”Minulla suurimmat esteet työllistymiselle on ikä, terveysrajoitteet ja auton puuttuminen. Täällä kylällä ei ole mitään työpaikkoja ja julkisetkin kulkee niin huonosti. Aika mahotonta olis mitään saada.”

Suurin osa haastateltavista koki, ettei kuntouttava työtoiminta suoranaisesti paranna työllistymismahdollisuuksia tai johda työllistymiseen. Kuitenkin kuntouttavan työtoiminnan jälkeen lähtemisen työhön arvioitiin olevan helpompaa, mikäli työtä löytyisi. Eräs haastateltavista oli työllistymässä kuukauden kuluttua palkkatuella työtoimintapaikkaansa. Hän kertoi kuntouttavan työtoiminnan toimineen hyvin tarkoituksenmukaisesti. Vain yksi haastateltavista kertoi hakevansa aktiivisesti työtä, muut eivät olleet aktiivisia hakemaan töitä, vaikka työhalukkuutta toisaalta monella olikin.

8.8 Palaute ja kehitysehdotukset kuntouttavaan työtoimintaan Kouvolan kaupungissa

Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneet kokivat saavansa työtoiminnanohjaajalta riittävästi tukea jakson aikana. Säännöllistä yhteydenpitoa ohjaajien kanssa pidettiin tärkeänä. Erityisen hyvänä koettiin se, että on yhdyshenkilö, jonka tapaa useasti, ja tavoittaa helposti. Ohjaajilta saatiin yleisimmin neuvoja työhallintoon ja maksajaan liittyviin asioihin, ajankohtaista tietoa muutoksista ja palveluista, sekä tukea työtoimintapaikan kanssa sovittaviin asioihin ja käytäntöihin:

”Kyl siltä (ohjaajalta) aina nyt välillä jotain tarvii. Ollaa tunnettu jo pitkään, niin on helppo lähestyä. Jotain jos on, vaikka sosiaalisii juttui tai terveysjuttui, jos ei ite ymmärrä ni sieltä sitte ottavat selvää ni kyl se tieto sitte aina tulee.”

”Oon saanu tukea kyllä, etenki noissa paperijutuissa on neuvottu ja aina auttavat jos voivat, ainaki kehottavat sitte mitä pitää tehdä. Kyllä minua on autettu eteenpäin kaikin puolin.”

Haastatteluissa tuli esiin toiveita järjestää kuntouttavaa työtoimintaa monipuolisemmin erilaisiin työtoimintapaikkoihin. Työtoimintapaikkojen toivottiin vastaavan enemmän omaa osaamista ja mielenkiinnon kohteita. Myös mahdollisuutta kuntouttavaan työtoimintaan yrityspuolelle toivottiin, sillä se voisi avata enemmän työllistymismahdollisuuksia avoimille työmarkkinoille. Eräs haastateltavista toivoi kuntoutta-

van työtoiminnan asiakkaille enemmän yhteistä toimintaa, kuten liikunta- tai virkistyspäiviä.

Järjestelmän jäykkyyttä moitittiin jaksojen sitovuuden ja työtoiminnan taukojen suunnitelmallisuuden vuoksi. Yleisimmin esitettiin kuntouttavan työtoiminnan kulukorvauksen korottamista. Huonona pidettiin kuntouttavan työtoiminnan lakiuudistusta, joka määrittelee kuntouttavan työtoiminnan enimmäispäivien määrän olevan neljä päivää viikossa, kun aiemmin toimintaan on voinut osallistua viitenä päivänä viikossa. Haastateltavat kertoivat mielipiteistään seuraavasti:

”Tää on hyvä systeemi, mut miksei tällänen yheksän egun äijä voi pitää lomaa yhen tai kaks päivää, sanotaa et ei se käy. Pitäähän muutkin tavallisista töistä, sit täs pitää täyttää kaavakkeit ja kaavakkeit”.

”Sais nostaa sitä palkkaa vähäsen, se vois olla minun puolest vaik 15 eguu päivä. Palkka pitää olla sellanen et sillä tulee toimeen, pystyy maksaa kaikki ja elää”.

”Se lakiuudistus on todella huono, kun saa tehdä vaa neljä päivää viikossa. Se on neljä kertaa yheksän euroo vähemmän kuukauessa ja yks päivä lisää jouten oloa”.

9 YHTEENVETO TUTKIMUSTULOKSISTA

Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta kuntouttavan työtoiminnan vaikuttaneen positiivisesti haastateltujen elämään. Pitkittynyt työttömyys oli aiheuttanut haastateltaville monia kielteisiä vaikutuksia, kuten masentuneisuutta, alkoholin käytön lisääntymistä, hyödyttömyyden tunnetta ja sosiaalisten kontaktien vähenemistä. Osallistuminen kuntouttavaan työtoimintaan oli tuonut parannusta kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja elämänlaatuun.

Tutkimustulokset osoittavat kuntouttavan työtoiminnan parantaneen, tai pitäneen yllä olemassa olevaa työkykyä. Säännöllisen arkirytmien saaminen vahvisti päivittäisiä rutiineja, jonka myötä itsestä huolehtiminen ja asioiden hoitaminen paranivat. Merkittävimpänä muutoksena haastateltavat pitivät hyödyllisyyden tunnetta, joka syntyi osallistumisesta työelämään kuntouttavan työtoiminnan kautta. Onnistumisen kokemukset kohottivat asiakkaiden itsetuntoa, ja sosiaalisten kontaktien määrä lisääntyi kuntoutta-

vassa työtoiminnassa. Osalle haastateltavista kuntouttavan työtoiminnan myötä parantunut arjen hallinta oli merkittävästi vähentänyt alkoholin haitallista käyttöä.

Tyytyväisyys tämän hetkiseen elämäntilanteeseen kertoo siitä, että asiakkaiden elämänlaatu on parantunut kuntouttavan työtoiminnan myötä. Erik Allardtin esittämä teoria hyvinvoinnin ulottuvuuksista (Allardt 1976, 33; taulukko 2.) voidaan yhdistää tämän opinnäytetyön tutkimustuloksiin kuntouttavan työtoiminnan osallistujien kokeamista merkityksistä. Haastateltavien kokemus talouden tasapainosta ja mielekkästä työstä kuvastavat elintaso (Having). Kuntouttavassa työtoiminnassa työyhteisöön kuuluminen ja sosiaaliset suhteet ovat Allardtin määritelmässä yhteisyyssuhteita (Loving). Ihmisenä oleminen (Being) näyttäytyy kuntouttavassa työtoiminnassa osaamisena, onnistumisen tunteena, osallistumisena ja arkirytmien löytymisenä.

Kuntouttava työtoiminta palveluna oli haastateltaville tarkoituksenmukainen ja se koettiin hyödyllisenä. Järjestelmän jäykkyys nousi esiin haastatteluissa, sillä sovitut jaksot ovat sitovia, eivätkä salli sopimuksen muuttamista ilman päteviä syitä ja kirjallisia selvittelyjä. Tämän vuoksi esimerkiksi yksittäisen vapaapäivän, tai -viikon pitäminen on mahdotonta ilman työmarkkinatuen menettämistä. Palveluun kaivattiin enemmän joustoa ja kulukorvauksiin korotusta.

10 POHDINTA

Kuntouttava työtoiminta on monelle ikääntyneelle pitkäaikaistyöttömälle ainoa tapa osallistua yhteisölliseen toimintaan ja työelämään, siksi heidän aktiivointi on tärkeää toimintakyvyn ylläpitämisen vuoksi. Kuten Kuntoutussäätiön tutkimus (Pensola ym. 2008) osoitti, ovat työlliset terveempiä ja toimintakykyisempiä kuin työttömät. Positiiviset vaikutukset ulottuvat niin sanottuun kolmanteen ikään ja näkyvät muun muassa muiden terveys- ja sosiaalipalveluiden tarpeen määrissä. Kuntoutussäätiön tutkimus totesi työttömien keskuudessa olevan rajoitteita erityisesti liikkumiskyvyssä, sosiaalisessa toimintakyvyssä ja itsestä huolehtimisessa, jotka olivat yhteydessä elämänlaatuun. Tässä opinnäytetyössä kerätty kokemuksellinen tieto on samansuuntainen. Pitkään jatkuneen työttömyyden vaikutuksesta heikentynyt sosiaalinen toimintakyky ja itsestä huolehtiminen paranivat kuntouttavan työtoiminnan myötä.

Kuntouttavan työtoiminnan asiakkuudet muodostuvat toisinaan vuosia kestäviksi. Työtoimintapaikka voi nousta tärkeäksi tukikohdaksi asiakkaalle, jolloin lähteminen sieltä voi tuntua vaikealta. Työyhteisöön kuuluminen ja työtoimintapaikan kautta saadut sosiaaliset kontaktit ovat merkittäviä asiakkaan hyvinvoinnin edistäjiä. Osa kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista tarvitsee pysyväisluonteisempaa työtoimintaa, jonka tavoitteena ei ole työllistymisen edistäminen, vaan työ- ja toimintakyvyn ylläpitäminen. Tämä tarve tuli selvästi esiin myös tämän opinnäytetyön haastattelujen kautta. Kuten Sosiaali- ja terveysministeriön raportissa 23/2013 Simo Klem toteaa, olisi järkevää eriyttää kuntouttava työtoiminta kahteen erilliseen palveluun. Tällöin asiakas ohjautuisi omien tavoitteidensa mukaiseen palveluun, eikä asiakkaan tavoite olisi ristiriidassa kuntouttavan työtoiminnan lain (189/2001) tarkoituksen kanssa.

Ikääntyminen yhdessä ammatillisen koulutuksen puuttumisen kanssa olivat kohderyhmän suurimmat työllistymisen esteet. Patomäki esitti tutkimuksessaan (2001) ikääntyneiden työllistymisen esteiksi myös yleisen työmarkkinatilanteen ja hyvinvointivaltion kannustinongelman. Edellä mainittujen voidaan katsoa vaikuttaneen myös tämän opinnäytetyön kohderyhmän työttömyyden pitkittymiseen. Ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömyys on monisyinen ongelma, jonka ratkaisemiseksi aktivointipolitiikka ei yksinomaan riitä. Aktivointisuunnitelman laatiminen asiakkaalle käynnistyy usein työttömyyden kestänytä jo yli vuoden ajan. Voitaisiinko aktivoinnin varhaisemmalla aloittamisella ehkäistä työttömyyden pitkittymistä ja sen aiheuttamia kielteisiä vaikutuksia?

Kohderyhmän asiakkaat kokivat kuntouttavan työtoiminnan jatkamisen parempana vaihtoehtona, kuin kotiin jäämisen, sillä palvelun myönteiset vaikutukset hyvinvointiin oli koettu vahvasti. Elämänlaadun paranemisesta kertoivat kokemukset arjen hallinnasta ja sosiaalisten kontaktien lisääntymisestä. Työyhteisöön kuuluminen ja osallisuuden kasvu merkitsivät asiakkaille paljon.

Asiakkaiden kokemukset kuntouttavasta työtoiminnasta toivat arvokasta tietoa, joka korostaa palvelun tarpeellisuutta myös ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien keskuudessa. Kokemuksia voidaan hyödyntää kehitettäessä kuntouttavan työtoiminnan järjestämistä Kouvolan kaupungissa. Esiin nousseet kehitysehdotukset korostavat asiakaslähtöisyyden merkitystä ja työtehtävien mielekkyyttä. Toisille työyhteisöön kiinnittyminen ja palvelun jatkuvuus samassa työtoimintapaikassa on hyvin tärkeää. Toiset

kaipaavat lisää mahdollisuuksia ja kokemuksia erilaisista itseä kiinnostavista työtehtävistä. Asiakkaiden kokemusten kautta vahvistuu käsitys siitä, että palvelua toteutettaessa on huomioitava yksilöllisesti asiakkaan lähtökohdat, tavoitteet ja elämäntilanne.

Tämän tutkimuksen keskiössä olivat kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat ja heidän kokemuksensa. Haastattelujen kautta asiakkaat saivat äänensä kuuluviin ja kuntouttavan työtoiminnan ohjaajat saivat palautetta tekemästään työstä.

Kouvolassa kuntouttavaa työtoimintaa kehitetään jatkuvasti. Maaliskuussa 2015 alkaneen ryhmämuotoisen kuntouttavan työtoiminnan vaikuttavuuden arviointi olisi mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe. Kokemukset ryhmään osallistuneilta asiakkailta ja ryhmän ohjaajilta toisivat hyödyllistä tietoa tarpeellisten jatkopolkujen kehittämiseen sekä ryhmämuotoisen kuntouttavan työtoiminnan toimintamallia kehitettäessä.

LÄHTEET

Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.

Hassinen, J. (toim.) 2005. Työ- ja yksilövalmennuksen käytäntöjä – näkökulmia 2000-luvun työpajojen palveluihin. Helsinki: Edita Prima Oy.

Heikkinen, E. & Tuomi, J. 2001. Suomalainen elämäntyyli. Vantaa: Tammi.

Heponiemi, T., Wahlström, M., Elovainio, M., Sinervo, T., Aalto, A.-M. & Keskimäki, I. 2008. Katsaus työttömyyden ja terveyden välisiin yhteyksiin. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu Työ ja yrittäjyys 14/2008. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Hietaniemi, E. 2004. Aktivointia-elämäntyyliä-sosiaalista pääomaa. Tutkimus ikääntyvien työttömien elämäntyylin tekijöistä ja syrjäytymistä torjuvien toimenpiteiden vaikutuksista. Työpoliittinen tutkimus 2006. Helsinki: Työministeriö.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Teema haastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hjerpe, R. & Räisänen, H. (toim.) 2004. Hyvinvointi ja työmarkkinoiden eriytyminen. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki: Gummerus kirjapaino Oy.

Ilmarinen, J. 2006. Pitkää työtä! Ikääntyminen ja työelämän laatu Euroopan unionissa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kaakkois-Suomen työllisyyskatsaus huhtikuu 2015. Saatavissa: https://www.elykeskus.fi/documents/10191/7941471/tyollisyyskatsaus+4_15.pdf/b0ea0183-a542-4dab-a4cb-2e03d3ae8a90. [viitattu 15.6.2015].

Karjalainen, J. & Karjalainen, V. 2010. Kuntouttava työtoiminta – aktiivista sosiaalipolitiikkaa vai työllisyyspolitiikkaa? Empiirinen tutkimus pääkaupunkiseudulta. Helsinki: Yliopistopaino.

Klem, S. 2013. Työllistymistä tukeva toiminta, työtoiminta ja työhönvalmennus sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 23/2013. Helsinki.

Kouvola kuntouttava työtoiminta 2015. Kouvola kaupungin internetsivut. Saatavissa: <http://www.kouvola.fi/index/sosiaali-jaterveyspalvelut/sosiaalipalvelut/tyo-japaivatoiminta/kuntouttavatyotoiminta.html>. [viitattu 21.9.2015].

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189.

Lindqvist, T., Oksala, I. & Pihlman, M.-R. (toim.) 2001. Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita. Helsinki.

Luhtasela, L. 2009. Osallisuuden rakentuminen kuntouttavassa työtoiminnassa. Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopiston internetsivut. Saatavissa: <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=e7fa5820-ad67-4a88-9e11-1ee31427325c>. [viitattu 10.9.2015].

Parpo, A. 2007. Työllistymisen esteet. Stakesin raportteja 11/2007. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes.

Patomäki, A. 2001. Ikääntyvän työttömän työllistymisen esteet. Stakesin työpapereita 2/2001. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes.

Pensola, T., Rinne, H., Kankainen, H. & Roine, S. 2008. Työikäiset ikääntyvät. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 78/2008. Helsinki: Yliopistopaino.

Raitasalo, R. 1995. Elämänhallinta sosiaalipolitiikan tavoitteena. Sosiaali- ja terveys- turvan tutkimuksia 1. Helsinki: Kelan omatarvepaino.

Raunio, K. 2006. Syrjäytyminen. Helsinki: Gummerus Oy.

Riihinen, O. 1996. Elämänhallinta-käsitteen erittelyä ja ongelmia. Teoksessa Raitasalo R. Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 13. Helsinki. Kansaneläkelaitos.

Räisänen, H. 2013. Uudistuva työpolitiikka vaatii nyt paljon, antaa ehkä myöhemmin. Työpoliittinen Aikakauskirja 1/2013.

Tilastokeskus. 2015. Käsitteet ja määritelmät. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/tyti/kas.html>. [viitattu 5.6.2015].

Työ- ja elinkeinopalvelut. 2015. Kulukorvaus. Saatavissa: http://www.te-palvelut.fi/te/fi/erikoissivut/palvelut_ja_kulukorvaus/index.html. [viitattu 5.9.2015].

Työ- ja elinkeinopalvelut. 2015. Palkkatuki. Saatavissa: http://www.te-palvelut.fi/te/fi/tyonantajalle/loyda_tyontekija/tukea_rekrytointiin/palkkatuki/index.html#Palkkatukeavoivatsaada. [viitattu 7.10.2015].

Työllisyyskatsaus huhtikuu 2015. Saatavissa: https://www.tem.fi/files/43099/TKAT_Huhti_2015.pdf. [viitattu 30.8.2015].

Hyvä kuntouttavan työtoiminnan asiakas

Olen Kymenlaakson ammattikorkeakoulun geronomi-opiskelija. Teen opinnäytetyötä, jonka tarkoituksena on selvittää kuntouttavan työtoiminnan merkitystä yli 55-vuotiaiden pitkäaikaistyöttömien elämänlaadulle. Lisäksi tutkimuksesta saatujen tietojen avulla voidaan kehittää kuntouttavaa työtoimintaa Kouvolan kaupungissa.

Opinnäytetyötä varten haastattelen kuntouttavan työtoiminnan yli 55-vuotiaita asiakkaita. Haastatteluja käytän opinnäytetyöni aineistona. Haastattelu koostuu elämänlaatua käsittelevistä teemakysymyksistä, kuten terveydentilaa, elintapoja, sosiaalisia suhteita ja työelämävalmiuksia käsitteleviä kysymyksiä. Nauhoitan haastattelut, jotta kaikki tarvittava tieto tulee talteen. Muut kuin opinnäytetyön tekijä eivät pääse näkemään/kuulemaan haastattelun aineistoa. Aineisto hävitetään analysoinnin jälkeen.

Kaikki haastattelussa saamani tiedot ovat ehdottoman luottamuksellisia, eikä haastateltavan henkilöllisyys tule missään opinnäytetyön vaiheessa esille. Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Haastattelun voi keskeyttää halutessa.

Toivon, että osallistut haastatteluun erikseen sovittavana päivänä.

Liisi Hietanen

liisi.hietanen@student.kyamk.fi

Kymenlaakson Ammattikorkeakoulu, Paraatikenttä 7, 45100 Kouvola

SUOSTUMUS

Allekirjoituksellani vahvistan osallistumiseni haastatteluun.

Paikka ja aika

Allekirjoitus

Teemahaastattelun runko

- 1) Taustatiedot
 - a) ikä
 - b) sukupuoli
 - c) koulutustausta
 - d) työttömyyden kesto
 - e) kuntouttavan työtoiminnan kesto / työaika / työtehtävät

- 2) Terveydentila
 - a) Fyysinen terveys / Sairaudet / Sairauksien hoitaminen / Terveystarkastuksessa käynti
 - b) Psykkinen terveys / psykkinen toimintakyky / arjessa jaksaminen / Mieliala
 - c) Koettu terveydentila / Työ- ja toimintakyky / Ikääntyminen

- 3) Elintavat / Vapaa-aika / Harrastukset
 - a) Alkoholin / päihteiden käyttö / Tupakointi
 - b) Ravitseminen
 - c) Harrastukset / Vapaa-aika / Liikunta
 - d) Päivärytmi / Unirytmitys / Arjen hallinta

- 4) Taloudellinen tilanne
 - a) Talouden tasapaino / Laskujen maksaminen
 - b) Velkajärjestelyt

- 5) Sosiaaliset suhteet
 - a) Ystävät ja sukulaiset / Uudet ystävät ja tutut
 - b) Työyhteisöön sopeutuminen / Erilaisuuden hyväksyminen
 - c) Tiimi/parityöskentely / Ohjaus työtoimintapaikalla

- 6) Itsetunto / Tyytyväisyys elämään / Elämäntilanne
 - a) Onnistumisen kokemukset
 - b) Palaute työllistymisjaksolta
 - c) Hankalat / vaikeat tilanteet työtoimintapaikalla
 - d) Kutyohjaajan antama tuki jakson aikana

- 7) Työelämävalmiudet
 - a) Valmiudet / Työ- ja toimintakyky
 - b) Kehitysalueet / Tukitoimet
 - c) Tulevaisuuden suunnitelmat / Työllistymisen polku / Työllistymisen esteet / Ikä
 - d) Kehitysehdotukset kutyyn / Palaute